

بررسی نگاره معراج پیامبر اثر سلطان محمد بر اساس آراء پانوفسکی

رقیه السادات وزیری بزرگ*^۱، بهرام احمدی^۲

۱- کارشناس ارشد رشته نقاشی و کارشناس ارشد رشته کتابداری و اطلاع رسانی

۲- استادیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه یزد

ravaziri@gmail.com

چکیده

در هنر نگارگری ایرانی یکی از مضامین اسلامی که بسیار به تصویر کشیده شده است، مساله معراج پیامبر(ص) است. در میان نگاره های مشهور با موضوع معراج پیامبر، نگاره معراج پیامبر منسوب به سلطان محمد، هم چون متنی روایت گر حامل پیام برای مخاطب خود است. تحلیل نگاره معراج پیامبر از دیدگاه پانوفسکی، معنای تصویر را در سه مرحله مورد تحلیل قرار می دهد. این پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی بهره برده است تا با ابزار تحلیل نگاره پردازی و نگاره شناسی پانوفسکی، جهت تحلیل نشانه های نگاره معراج پیامبر(ص) استفاده کند و به پرسش پژوهش مبنی بر، چگونگی استفاده از نشانه های تصویری در پردازش و شناخت نگاره پاسخ دهد. در پویه نخست محسوس ترین جلوه های این نگاره مورد بحث قرار می گیرد. در مرحله دوم به بحث معراج پیامبر وارد می شویم و از مایه و مضمون اثر سخن می رود و در مرحله سوم درون مایه نگاره معراج پیامبر که از یک دوره و فرهنگ خاص و شرایط حاکم بر زندگی هنرمند سرچشمه گرفته است، تبیین می شود. یافته ها نشان می دهد که عوامل فرهنگی و سنت های اجتماعی دوران صفوی و عناصر بصری رایج در نگارگری قبل از دوره صفوی در پوشش و احوال شخصیت های نگاره تاثیرگذار بوده است و نگارگر تحت تاثیر فضای معنوی حاکم در دوره صفوی و سفارش دهنده، به خلق اثر دست زده است.

واژگان کلیدی: نگاره پردازی، نگاره شناسی، نشانه شناسی تصویری، معراج پیامبر(ص)، پانوفسکی

۱- مقدمه

معراج پیامبر(ص) یکی از مضامینی است که در هنر نگارگری اسلامی بسیار به آن پرداخته شده و در هر دوره هنری نقاشان و حامیان آن ها سعی در به تصویر کشیدن این واقعه بزرگ داشته اند (سگای، ۱۳۸۵). مهم ترین آن ها سفر شبانه پیامبر اکرم(ص)، معراج، اثری منسوب به سلطان محمد در نسخه ای از کتاب نظامی موجود در موزه بریتانیا است. این نسخه خطی در سال های ۱۵۳۹-۱۵۴۳ / ۹۴۶-۹۵۰ برای شاه تهماسب تهیه شده بود (آژند، ۱۳۸۴).

نگاره معراج پیامبر هم چون متنی روایت گر حامل پیام های برای مخاطب خود است. اروین پانوفسکی [۱] محقق و فیلسوف آلمانی در تحقیقات تاریخی خود از روش نگاره شناسی سود جست. او سه پویه را در تحلیل و قرائت یک تصویر نام برد. در پویه نخست محسوس ترین جلوه های یک تصویر مورد بحث قرار می گیرد؛ در مرحله دوم نگاه با پشتوانه ای از ادبیات موجود شکل می گیرد و در واقع نگاره پردازی و یا نگاره شناسی مرحله سوم تحلیل را شکل می دهد. پانوفسکی این پویه را مرحله تحلیل عمیق نگاره می نامد (ضمیران، ۱۳۸۲).

تحلیل نگاره معراج پیامبر از دیدگاه پانوفسکی، معنای تصویر را در سه مرحله مورد تحلیل قرار می دهد. در مرحله نخست به موضوع اولیه معراج پیامبر پرداخته می شود و تصویر از نگاه یک فرد عادی خوانش می شود. در مرحله دوم به سراغ مایه و